

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АГРАРНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ СНД

*Костур О. Д.,
аспірантка, Юридичний інститут
Прикарпатського національного
університету ім. В. Стефаника*

Результатом проведення земельної та аграрної реформ в Україні та державах СНД було виникнення нових організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва. В Україні колективні сільськогосподарські підприємства були реорганізовані у сільськогосподарські формування нового типу, в тому числі в акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю, що було результатом реалізації Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 03.12.1999 року. Подібні законодавчі акти були прийняті і в інших державах СНД, в результаті чого в аграрному секторі економіки цих країн з'явилась велика кількість аграрних господарських товариств, які розпочали функціонувати серед інших організаційно-правових форм господарювання.

У науці аграрного права окремих питань щодо правового статусу аграрних господарських товариств стосуються праці Х. Н. Алієвої, В. М. Гайворонського, А. П. Гетьмана, В. Ф. Жаренка, В. М. Єрмоленка, В. П. Жушмана, М. І. Козиря, О. О. Погрібного, В. І. Семчика, Н. І. Титової, В. Ю. Уркевича, В. З. Янчука та інших науковців. Однак комплексний порівняльно-правовий аналіз правового статусу сільськогосподарських товариств в Україні та інших державах СНД не здійснювався. Тому доцільним є дослідження законодавчих актів України та інших країн СНД та наукової доктрини щодо визначення особливостей діяльності аграрних господарських товариств.

Метою дослідження є порівняльно-правовий аналіз особливостей аграрних господарських товариств в Україні та інших державах з урахуванням специфіки їх діяльності у сфері сільськогосподарського виробництва.

Правовий статус аграрних господарських товариств визначається нормами цивільного та господарського законодавства держав СНД. Так, в Україні правовий статус господарських товариств визначається нормами Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р., Господарського кодексу України від 16.01.2003 р., Закону України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р., Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. тощо. Нормативні приписи про господарські товариства в інших державах СНД містяться

переважно у цивільних кодексах цих країн, у деяких державах також прийнято спеціалізовані законодавчі акти, які визначають правовий статус окремих видів господарських товариств (акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю). Варто зауважити, що за законодавством Російської Федерації, Республіки Білорусь та ще деяких держав СНД виділяються окремо «хозяйственные товарищества» (повне та командитне товариство) та «хозяйственные общества» (акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю та товариство з додатковою відповідальністю). Білоруський науковець Я. І. Функ пояснює такий поділ наступним чином: використання двох термінів для визначення цих видів господарських товариств ґрунтується на старому німецькому поділі товариських об'єднань на «особисті (персональні) товариства» (Personengesellschaften) та «об'єднання капіталів» (Kapitalgesellschaften), однак вчений зауважує, що такий поділ є достатньо штучним, в силу чого ані законодавець Російської Федерації, ані законодавець Республіки Білорусь не подбав про те, щоб нормативно закріпити відмінності одного терміну від іншого [1, с. 34]. В українському законодавстві існує єдиний юридичний термін – «господарські товариства», і закріплено наступні їх види: акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне та командитне товариство.

Однак, в жодній із держав СНД не визначено на законодавчому рівні правовий статус аграрних господарських товариств з урахуванням специфіки їх діяльності. Особливості даних аграрних товаровиробників відображаються хіба що у статутах сільськогосподарських акціонерних товариств, сільськогосподарських товариств з обмеженою відповідальністю тощо. Звісно, що правове становище господарського товариств визначається насамперед нормами цивільного та господарського права, однак специфіка даного виду суб'єктів господарювання у сфері сільського господарства повинна бути відображена на законодавчому рівні.

У сфері сільськогосподарського виробництва діють переважно акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю. Позитивною рисою сільськогосподарських акціонерних товариств В. М. Єрмоленко називає можливість охопити майнову участь фактично необмеженої кількості власників майнових паїв, тобто практично все населення окремої сільської громади, що сприяє захисту непрацездатних осіб, які отримали майновий пай у порядку спадкування [2, с. 83]. Основними кваліфікуючими ознаками господарських товариств, на думку вчених, є: недержавна або державна форми власності; відносини участі (інвестування); обов'язкове об'єднання учасниками (акціонерами) своїх капіталів (майнових внесків); необов'язковість особистої трудової участі

акціонерів (учасників) у діяльності господарського товариства; управління (контроль), який здійснюється учасниками (акціонерами) залежить від розміру їх частки у статутному фонді товариства; наявність інституту права на дивіденди тощо [3, с. 97].

Як справедливо зазначає В. Ю. Уркевич, відмінним у статусі аграрного господарського товариства від статусу інших господарських товариств є предмет діяльності – сільськогосподарська діяльність, виробництво сільгосппродукції, її переробка, реалізація, надання супутніх сільськогосподарських послуг [4, с. 45]. Ще однією істотною ознакою аграрного господарського товариства є використання земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва. Для визнання сільськогосподарським і отримання відповідних пільг господарське товариство повинне відповідати законодавчим вимогам, які ставляться до сільськогосподарських підприємств. У більшості держав СНД такі вимоги визначаються переважно податковим законодавством.

Разом з тим, така організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва як господарське товариство неодноразово піддавалась критиці у науці аграрного права.

М. І. Козир, розглядаючи питання щодо реорганізації колгоспів та радгоспів зазначає, що більш прийнятною для них є форма сільськогосподарського виробничого кооперативу, аніж акціонерного товариства. Вчений наводить наступні переваги сільськогосподарського виробничого кооперативу: розподіл прибутку відповідно до трудової участі, а не у вигляді дивідендів як у акціонерному товаристві; участь всіх членів сільськогосподарського виробничого кооперативу у його діяльності, в той час як у акціонерному товаристві акціонер може передоверити своє право представникові; отримання при виході з сільськогосподарського виробничого кооперативу власного майнового паю, а не прибутку від продажу акцій тощо [5, с. 39].

А В. М. Єрмоленко називає таку організаційно-правову форму як господарські товариства взагалі непридатною для сільськогосподарського виробництва. Зокрема, вчений називає наступні недоліки акціонерних товариств як одного із різновидів аграрних господарських товариств: повне відчуження сільських трудівників від власного майна; існування акцій у бездокументарній формі, що в сільськогосподарських товариствах не сприяє ефективності обігу акцій; негативний вплив оперативного порядку управління у акціонерних товариствах, при якому стан освіченості селян-акціонерів не дозволяє їм ефективно контролювати дії керівників товариства; виникнення корпоративних конфліктів, які «можуть спричинити посилення соціального напруження окремо взятих сільських громад» тощо [2, с. 83-87].

Звісно, господарські товариства є своєрідною універсальною організаційно-правовою формою господарювання, яка може використовуватися для реалізації права на здійснення підприємницької діяльності у будь-якій сфері, в тому числі у сільському господарстві. Однак, слід погодитися з наведеними думками вчених щодо певних недоліків функціонування господарських товариств у сфері сільськогосподарського виробництва. Використання такої організаційно-правової форми господарювання як господарське товариство призводить в певній мірі до відчуження сільського трудівника від результатів праці та від свого майна, від земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Тому варто погодитися з думкою В. М. Єрмоленка щодо необхідності розробки нової економічної моделі корпоративних правовідносин у сільськогосподарському виробництві та закріплення її у нормативно-правовому акті, який би врахував особливості цих організаційно-правових форм у сільському господарстві [6, с. 81].

В той же час, В. Ф. Жаренко наголошує на наступних позитивних рисах товариств з обмеженою відповідальністю, порівняно з сільськогосподарськими кооперативами: більш гнучка система управління; не обов'язкова трудова участь у діяльності; при виході з товариства існує можливість отримати вартість майна пропорційно частці у статутному фонді; можливість отримання щоквартальних дивідендів тощо [7, с. 123]. Це ще раз підкреслює те, що господарські товариства як організаційно-правова форма повинні функціонувати у сфері аграрного виробництва, однак з урахуванням специфіки сільськогосподарської діяльності. Адже тільки практика може показати, яка організаційно-правова форма є більш ефективною у тій чи іншій сфері діяльності.

Таким чином, аграрні господарські товариства є самостійною організаційно-правовою формою ведення товарного сільськогосподарського виробництва в Україні та інших державах СНД, виникнення якої зумовлено проведенням земельної та аграрної реформ у цих країнах. Найбільш поширеними та ефективними у сфері сільськогосподарського виробництва на даний час є акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю. Специфічними рисами, які притаманні саме аграрним господарським товариствам є: специфічний предмет діяльності – виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції; використання земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва тощо. Важливою умовою вдосконалення правового статусу аграрних господарських товариств є визначення їх особливостей у спеціалізованих актах аграрного законодавства.

Список використаних джерел

1. *Функ Я. И.* Виды хозяйственных обществ и товариществ в праве Республики Беларусь / Я. И. Функ. – Мн. : Ред. журн. «Промышленно-торговое право», 2004. – 360 с.
2. *Єрмоленко В. М.* Правове становище сільськогосподарських акціонерних товариств / В. М. Єрмоленко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 10. – С. 83-87.
3. *Погрібний О. О.* Аграрне право України: підруч. / О. О. Погрібний. – К. : Істина, 2007. – 448 с.
4. *Уркевич В. Ю.* Аграрні правовідносини в Україні : дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук : 12.00.06 / В. Ю. Уркевич ; Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2007. – 411 с.
5. *Козырь М. И.* *Аграрное право России*: состояние, проблемы и тенденции развития / М. И. Козырь. – М. : Норма., 2009. — 336 с.
6. *Єрмоленко В. М.* Теоретичні проблеми аграрних майнових правовідносин : моногр. / В. М. Єрмоленко. – К. : Магістр ХХІ століття, 2008. – 188 с.
7. *Жаренко В. Ф.* Правовий статус товариств з обмеженою відповідальністю та сільськогосподарських виробничих кооперативів, створених у процесі реформування колективних сільськогосподарських підприємств / В. Ф. Жаренко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9. – С.121-123.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Багай Надія Онуфріївна